

Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos humanitarinių mokslų srities Etnologijos krypties (07 H)

DOKTORANTŲ SIMPOZIUMO TEZĖS

2020 m. rugsėjo 24–25 d.

Lietuvių literatūros ir tautosakos
institutas

ETNOLOGIJOS DOKTORANTŲ SIMPOZIUMAS

2020 m. rugsėjo 24–25 d.

Lietuvių literatūros ir tautosakos
institutas,

Antakalnio 6, Vilnius
(Tautosakos archyvo salė)

Rugsėjo 24 d. (ketvirtadienis):

- 09.00-09:20 *Ugnė Barbora Starkutė*. Kultūrinės teisės ir autentiškumo diskursai autochtonų judėjime klimato kaitos kontekste.
- 09:20-09:40 *Rūta Žukaitytė*. Azijietiškas „maistovaizdis“ Lietuvoje: ar „valgome“ azijiečių kultūrą?.
- 09.40-10.00 *Balys Astrauskas*. Protėvių garbinimo ritualinės praktikos Kinijos etninėse hakų bendruomenėse
- 10:00-10:20 *Solveiga Šlapikienė*. Angelų samprata tradiciniame lietuvių folklоре.
- 10:20-11:00 *Irena Snukiškienė*. Kognityvinis TIESOS paveikslas tekstiniuose duomenyse.
- 11.00-11.40 *Dovilė Valaitė*. Psichikos sutrikimų samprata šiuolaikiniame Islamo pasaulyje: Jordanijos atvejis.

PERTRAUKA

- 13:00-13:40 *Dalia Sabaliauskienė*. Socialinės sąveikos strategija Irano visuomenėje: Teherano jaunimo ta'ārof.
- 13:40-14:20 *Šarūnas Rinkevičius* Modernių tapatybių konstravimas Artimuosiuose Rytuose: Libano atvejis.
- 14.20-15.00 *Raminta Jakucevičienė*. Moterys musulmonės pabėgėlių integracijos sistemoje Lietuvoje: integracijos politikos veikėjų ir dalyvių sąveikos etnografija.
- 15.00-15.40 *Gintarė Sereikaitė-Motiejūnė*. Ar musulmonai lietuviams yra „tautos velniai“?

Rugsėjo 25 d. (penktadienis):

- 09.00-09.40 *Žilvinas Montvydas*. Lietuvos partizanų laidotuvis 1944-2020 m.
- 09.40-10.20 *Greta Paskočiumaitė*. Nepriklausomos Lietuvos kartos pasakojimas apie partizaninį karą.

10:20-11:00	<i>Vytautas Budvytis</i> . Jono Basanavičiaus trakiškosios lietuvių kilmės teorijos idėjų / vertybių analizė
11:00-11:40	<i>Andrius Kaniava</i> . Praeities nėra: laiko samprata pasakojamų vietų fenomenologijoje.
11:40-12:20	<i>Lukas Dvilevičius</i> . Sakralinės geografijos pagrindinių sąvokų samprata

PERTRAUKA

13:20-14:00	<i>Rūta Latinytė</i> . Savaime suprantamo elgesio visuomenėje ribos: dovanų teikimo klausimas
14:00-14:40	<i>Varsa Liutkutė-Zakarienė</i> . Kas yra folkloras, Kas yra užsiimti folkloru? Kokybinių apklausų duomenų analizė
14.40-15.20	<i>Diana Plachovičiūtė</i> . Paukščiai lietuvių frazeologijoje ir etninėje kultūroje: tiriamosios medžiagos rinkimas ir sisteminimas
15.20-16.00	<i>Aurimas Bačiulis</i> . Raganavimas Lietuvoje – liaudies kultūros demonizavimas?

Informacija teikiama:

kaniava.andrius@gmail.com

irena.vankevic@gmail.com

Jurga.Bikeliene@liti.lt

Kultūrinės teisės ir autentiškumo diskursai autochtonų judėjime klimato kaitos kontekste

UGNĖ BARBORA STARKUTĖ

Šiame projekte mano tikslas suprasti autochtonų judėjime formuojamus kultūrinių teisių ir autentiškumo diskursus, bei kaip šie veikia klimato kaitos kontekste. Pastaraisiais dešimtmečiais neteisybės ir nelygybės supratimas perėjo nuo klasinės prie autochtoniškumo ir kultūros sampratos (Gow ir Rappaport 2002, Steur 2011). Autochtonų judėjimas siekia išsivadavimo iš homogenizuojančios valstybės (Friedman 1999), kuris taip pat reiškia pasaulio fragmentaciją (Steur 2011) bei augantį identifikavimąsi per vietininkiškumą (Steur 2011: 15-16), pabrėžiant kultūrą ir etniškumą. Tačiau kaip pripažįstama skirtinga kultūra? Pripažinimas dažnai turi atitikti vakarietiškus lūkesčius nukreiptus į kultūrinį „kitą“ - autentišką ir „kitokią“ kultūrą. Tokie „autentiškumo reikalavimai gali tapti opresyvūs (Sissons 2005: 39). Kita vertus, autentiškumo ir tradiciškumo diskursai yra neretai naudojami pačių grupių kaip strateginis esencializmas (Spivak 2008). Pagrindinė tyrimo problematika nagrinėja ar autentiškumo diskursai įgalina autochtonų bendruomenes ir atveria kelius didesniui kultūriniam pliuralizmui; ar priešingai, tai gali būti nauja ir subtilesnė naujojo kolonializmo forma, kuomet iš kadaise kolonizuotų ir asimiliuotų grupių, šiandien tikimasi būti „autentiškomis“, taip sukeldami dar didesnę vietinių identitetų praradimą. Tyrime bandysiu suprasti kaip autochtonų teisių gynimas kuria ir daro įtaką autentiškumo ir kultūrinių teisių sampratai, ir kaip jis keičiasi klimato kaitos kontekste, atlikdama tyrimą autochtonų teisėms advokataujančioje nevyriausybiniėje organizacijoje.

Azijietiškas „maistovaizdis“ Lietuvoje: ar „valgome“ azijiečių kultūrą?

RŪTA ŽUKAITYTĖ

Per pastaruosius keletą metų azijietiško maisto restoranų skaičius Lietuvoje žymiai išaugo. Šių restoranų augimo modelis Lietuvoje – išskirtinis, nes įprastai užsienietiškas maistas sklinda per imigrantus ir diasporą, o Lietuvoje šiuo metu azijietiškas „maistovaizdis“ daugiausia konstruojamas ir palaikomas lietuvių. Todėl įdomu, ką galime suprasti ne tik apie azijietišką maisto kultūrą Lietuvoje, bet ir apie lietuvių suvokimą apie azijietiškas kultūras t.y. , ar lietuviai gali valgyti azijietišką maistą „nevirtodami“ azijietiškos kultūros? Iš kitos pusės svarbu suvokti, kaip save identifikuoja azijietiško restoranų savininkai ir darbuotojai, kaip jie suvokia savo vaidmenį reprezentuojant azijietišką kultūrą Lietuvos azijietiškame maistovaizdyje. Todėl siekiama išanalizuoti, kaip azijietišką maistovaizdį Lietuvoje keičia lietuvių kultūrinės praktikos, bei suprasti kaip pokyčiai maisto kultūroje atspindi ir veikia socialinius pokyčius. Keliami

prielaida, kad maisto populiarumo augimas galėtų būti susijęs su besikeičiančia Lietuvos visuomene, bei augančia viduriniąja klase ir jų didėjančiu kulinariu kapitalu. Tyrimas tampa vis aktualesnis dabartiniame kontekste, kai apsilankymas azijietišrame restorane tampa būdu „aplankyti“ tam tikrą Azijos šalį per jos virtuvę.

Protėvių garbinimo ritualinės praktikos Kinijos etninėse hakų bendruomenėse

BALYS ASTRAUSKAS

Projekto tyrimo objektas - protėvių garbinimo ritualinės religinės praktikos, jų reikšmingumas ir apraiškos Kinijos hakų (angl. Hakka, bendrine kinų k. kèjiā rén 客家人) bendruomenėse. Hakai - viena pačių konservatyviausių ir ortodoksiškiausių kinų etninių-regioninių grupių, pasižyminti stipriu etnokultūrinio identiteto jausmu, savitu kinų kalbos dialektu, kultūrinėmis ir etnografinėmis tradicijomis ir, anot daugelio tyrinėtojų, išlaikiusi vienas archaiškiausių protėvių garbinimo praktikų Kinijoje, ypač mokslininkų iki šiol beveik netirtą „aukštųjų protėvių“ garbinimą, kuriuo tikslas viena vertus yra įtvirtinti hakų kaip autonomiškos bendruomenės, atskiros nuo kitų kinų etnografinių grupių tapatybę, kita vertus – paklusnumą ir subordinaciją imperinės Kinijos politinei sistemai. Projekte siekiama pasitelkus lauko tyrimus pietryčių Kinijos hakų bendruomenėse, filosofinės ir religinės paskirties rašytinių šaltinių, turėjusių lemiamos įtakos protėvių garbinimo ritualinių praktikų susiformavimui analize, taip pat ir istorinių rašytinių šaltinių tyrimais išsiaiškinti, kaip dviejų, iš pažiūros viena kitai prieštaraujančių tapatybių, t.y. hakų kaip atskiros grupės ir kaip lojalių imperinės sistemos subjektų samplaika atsispindi protėvių ritualinėse praktikose ir kaip šios tapatybės yra suderinamos; taip pat kokią prasmę šioms Kinijos imperinio laikotarpio menančioms ritualų funkcijoms ritualų dalyvių suteikiama šiais laikais; taip pat ar protėvių ritualinių praktikų atžvilgiu egzistuoja kultūrinė sąveika tarp hakų ir jų artimiausioje kaimynystėje gyvenančių kitų kinų etnografinių grupių ir kuo ji pasireiškia.

Angelių samprata tradiciniame lietuvių folklore

SOLVEIGA ŠLAPIKIENĖ

Tikėjimas angelų egzistavimu – tradicinės lietuvių dvasinės kultūros dalis, kuriai Lietuvos etnologijos moksle dėmesio skirta dar visai nedaug. Pirmieji Lietuvoje angelų atvaizdai pradėjo plisti dar XV amžiuje, tačiau valstiečius jie ilgą laiką menkai tepasiekė. Tikėjimo angelais pradžia valstietijoje turėtų būti siejama su kontrreformacijos laikotarpiu, kai buvo pradėta bažnyčiose vartoti lietuvių kalba, kuri paskatino kaimo gyventojus aktyviau domėtis bažnytine religija. Ilgainiui angelas kaip sergstintis žmogaus gyvenimą tapo svarbia religinio gyvenimo dalimi.

Požiūrį į angelus tradicinėje lietuvių kultūroje atskleidžia XIX a. antroje pusėje – XX a. pirmoje pusėje užrašyta tautosaka: religiniai pasakojimai, etiologinės sakinės, pasakos-legendos, patarlės, užkalbėjimai, giesmės, maldos, laiminimai, netgi anekdotai. Kita vertus, ir sovietmečiu angelo vaizdinys žodinėje lietuvių kūryboje išliko. Pranešime bus apžvelgiamos tradicinių naratyvų, susietų su angelais, tyrimo galimybės bei svarstoma, ar šiandienos Lietuvos kaimuose vis dar galima jų aptikti.

Kognityvinis TIESOS paveikslas tekstiniuose duomenyse

IRENA SNUKIŠKIENĖ

Pranešimo tikslas – pristatyti kalbinį-kultūrinį TIESOS vaizdą lietuvių kalbos tekstuose remiantis Liublino etnolingvistikos mokyklos metodologija. Tyrime naudoti dviejų rūšių duomenys: archajiški tekstai, paimti iš lietuvių folkloro ir patarlių rinkinių ir šiuolaikiniai tekstai iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno ir interneto platybių.

Išvėgti du priešingi požiūriai į tiesos pažinimą – skepticizmas ir dogmatizmas, bei du priešingi požiūriai į jos pobūdį – reliatyvizmas ir absoliutizmas. Absoliutizmas tiesą laiko amžina, vienintele, pamatine gyvenimo vertybe, kuri dažnai kyla iš religijos. Reliatyvizmas tiesą vertina kaip subjektyvią ir santykinę, priklausančią nuo laiko, aplinkybių ir nuomonės, pragmatišką, kartais netgi besiribojančią su melu. Žvelgiant iš epistemologinės perspektyvos, žinios laikomos tiesos pažinimo pamatu, tačiau keliamas skeptiškas klausimas, ar toks pažinimas apskritai yra įmanomas? Antra vertus, pasireiškia ir dogmatiškas požiūris į tiesą, kai tam tikri dalykai priimami kaip teisingi ir nekvestionuojami.

Archajiniuose tekstuose vyrauja skeptiškas ir agnostiškas požiūris – abejojama tiesos egzistavimu, pažinimo galimybe, išvėgtami tiek teigiami, tiek neigiami jos pradai. Šiuolaikiniuose tekstuose išvėgtama daugiau absoliutizmo ir dogmatizmo, dominuoja filosofinis, religinis ir mokslinis profiliai.

Išvėgtama daug šios leksemos reikšmių, kurių žodynai neperteikia. Tai tik pagrindžia nuomonę, kad gyvoji kalba – tautos filosofijos ir pasaulėvaizdžio atspindys.

Psichikos sutrikimų samprata šiuolaikiniame Islamo pasaulyje: Jordanijos atvejis

DOVILĖ VALAITĖ

Psichologija, arabų-islamo regione vadinama *Ilm al-Nafs* (arab. علم النفس), į Vidurio Rytus atkeliavo 1950 metais. Pastaruoju metu psichologija sulaukia vis daugiau susidomėjimo ir yra populiarėjanti sritis arabų šalyse. Tačiau psichikos sutrikimai ir psichologinis konsultavimas, kurie siejami su Vakarų medicina, vis dar stigmatizuojami islame. Dauguma musulmonų tiek išsivysčiusiose, tiek ir neišsivysčiusiose šalyse nesulaukia tinkamos psichologinės pagalbos. Kita vertus, vakarietiškas psichologinis konsultavimas negali būti pilnavertiškas skirtingų kultūrų kontekste, nes daugeliu atžvilgių skirtingos kultūros formuoja savitą gyvenimo būdą, o žmonės yra skirtingi savo psichologija (Heine 2008). Žvelgiant į dabartinį psichikos sveikatos lauką arabų-islamo regione matomas svarbus tradicinio religinio gydymo vaidmuo. *Junun* (arab. جنون) – arabų kalboje reiškia beprotybę ir kartu apibūdina psichikos sutrikimus ar kitoniškumą bei atspindi tradicinį musulmonų visuomenės požiūrį į beprotybę. Tuo tarpu, terminas *Majnun* (arab. مجنون), reiškiantis beprotį, apibrėžia ne tik asmenį turintį psichikos sutrikimų, bet ir asmenis savo elgesiu nesilaikančius kultūros normų. Šie terminai islamo visuomenėje yra stigmos ženklas.

Taigi, pranešimo tikslas yra atskleisti psichikos sutrikimų, psichopatologijos bei jų kilmės sampratą islame bei kultūrinio faktoriaus vaidmenį psichikos ligų sampratoje. Keliamas klausimas kaip psichikos sutrikimai, jų priežastys yra suprantami šiuolaikinėje Jordanijos visuomenėje?

Pranešime bus pristatomi antropologinio lauko tyrimo duomenys, kuris buvo vykdomas 2019 m. rugsėjo – lapkričio mėnesiais šiaurinėje Jordanijos dalyje, Irbido mieste. Tyrimai leido giliau pažvelgti į dabartinę psichikos sveikatos situaciją islamo kultūroje.

Socialinės sąveikos strategija Irano visuomenėje: Teherano jaunimo ta'ārof

DALIA SABALIAUSKIENĖ

Ta'ārof yra yra “vienas iš svarbiausių iranietiško aspekto” (fars. *Iraniyat*) (Katouzian 2010, Koutlaki 2010) ir dažnai apibrėžiamas bei tyrinėjamas kaip “ritualinis mandagumas” (Beeman 1986, Koutlaki 1997), tačiau žvelgiant iš etnologinės, antropologinės perspektyvos, gali būti suvokiamas plačiau ir įvardijamas kaip kultūrinis konceptas, kurį sudaro Irano visuomenėje priimtos elgesio normos, koordinuojančios kasdienę žmonių socialinę sąveiką. Tai tam tikra socialinės sąveikos strategija, apimanti mandagumo konstrukta ir pagarbos raišką, tačiau,

priklausomai nuo asmens intencijų ir konteksto, galinti turėti konotaciją su manipuliatyviu ar nemandagiu elgesiu.

Socialinės normos dažnai kvestionuojamos jaunų žmonių, kuriančių savus kultūrinius pasaulius bei komunikacines elgsenas. Tokie veiksniai kaip globalizacija, komunikacijos technologijos ar žiniasklaida, leidžia Irano jaunimui neatsilikti nuo šių dienų pasaulio aktualijų, tačiau taip pat sukuria ryškų kartų atotrūkį visuomenėje. Šie transformaciniai veiksniai labiau matomi Teherane, kosmopolitiškiausiame Irano mieste (Arghavan 2017).

Remiantis pusiau struktūruotais interviu ir neoficialiais pokalbiais su jaunais žmonėmis Teherane 2019 m., pranešime bus pateikiama *ta'ārof emic* percepcija bei naujos interviuojamųjų vartojamos jo formos, atkreipiamas dėmesys į besikeičiantį *ta'ārof* konceptą. Keliama problema, kaip šis tradicinis elgesio modelis suvokiamas šiuolaikinėje Teherano visuomenėje ir kokios yra naujos jo išraiškos formos.

Modernių tapatybių konstravimas Artimuosiuose Rytuose: Libano atvejis

ŠARŪNAS RINKEVIČIUS

Modernių tapatybių konstravimo klausimas Artimuosiuose Rytuose aktualus tapo 20 a. pradžioje, kuomet intelektualai pradėjo klasikinės sistemos transformaciją į modernistinę siekdami suformuoti modernią visuomenę naujojoje valstybėje. Vienas iš kelių formuojant valstybinę tapatybę buvo susitelkimas į įvairias vietos tradicijas, remiantis ikiislaminio paveldu, tačiau 20 a. viduryje arabiškai kalbančių šalių diskurse atsiradusi sąvoka „shu‘ubiyya“ kritikavo šios krypties atstovus. Todėl darbe analizuojami sąvokos „shu‘ubiyya“ naudojimo motyvai teigiant, kad ši panarabistinio diskurso sąvoka su šios ideologijos žlugimu išnyko iš vartojimo šiuolaikinių judėjimų apibrėžimui. Žlugui panarabizmui, Artimųjų Rytų šalyse įsitvirtina „wataniyya“ tipo identiteto paradigma, kuri, apibrėždama patriotizmą ir lojalumą vienai arabų valstybei, savyje paraleliai integruoja tiek vietinius, tiek ir arabiškus motyvus. Visa ši ideologinė raida ryškiai pastebima Libane, kur identiteto konstravimui naudoti finikietiški (kaip senosios civilizacijos) motyvai vartoti tiek arabų kultūrą atmetant, tiek ir arabų kultūrą integruojant bei formuojant identiteto sintezę tarp šių abiejų elementų. Todėl darbe keliamas klausimas kaip senųjų civilizacijų motyvai yra panaudojami konstruojant modernųjį identitetą Artimuosiuose Rytuose akcentuojant Libano atvejį ir finikietiškosios paradigmos panaudojimą šiuolaikiniame diskurse.

Moterys musulmonės pabėgėlių integracijos sistemoje Lietuvoje: integracijos politikos veikėjų ir dalyvių sąveikos etnografija

RAMINTA JAKUCEVIČIENĖ

Moterys musulmonės šiame tekste apibrėžiamos kaip prieglobsčio prašytojas, bei (pabėgėlio ar papildomos apsaugos) statusą jau gavusios moterys, atvykusios iš musulmonų daugumos šalių, kurių daugiausiai Lietuvoje yra iš Tadžikijos, Rusijos Federacijos (Čečėnijos), Afganistano, Sirijos.

Sąveika tarp moterų musulmonių kaip integracijos politikos dalyvių ir integracijos, priėmimo centrų darbuotojų, savanorių kaip integracijos politikos veikėjų sąveika yra svarbi įtraukties į visuomenę sėkmei. Šios sąveikos priešakyje – integracijos institucijos ir priėmimo centrai, jų darbuotojai bei tuose centruose dirbantys NVO darbuotojai ir savanoriai.

Apie tai, kad nevyksta sąveika tarp moterų musulmonių ir Lietuvos visuomenės byloja ir tai, kad, Ruklos atveju, regioninėje ir nacionalinėje spaudoje, kitose medijose (socialiniuose tinkluose) šia tema – pabėgėlių/prieglobsčio prašytojų, moterų musulmonių – egzistuoja vakuumas – informacijos nėra, dėmesys temai nerodomas.

Pilotinis tyrimas Ruklos pabėgėlių priėmimo centre parodė, kad institucinė integracijos politika, sistema, vienodai taikoma visiems yra palankesnė vienoms etninės kilmės žmonių grupėms nei kitoms. Tai atspindi ir visuomenės nuomonės tyrimai - nepalankiausiai yra vertinami musulmonai, su jais vienoje kaimynystėje nenorėtų gyventi 36 proc. gyventojų. Taip pat didelė dalis Lietuvos gyventojų (virš 70 proc.) yra prieš religines laisves – maldos kambarių įrengimą darbo vietoje, maldos namų statymą ir su religija susijusių drabužių, aprangos detalių dėvėjimą¹.

Tiriant sąveiką tarp moterų musulmonių ir institucijų darbuotojų bei savanorių, svarbu kaip lyties ir religinės tapatybės dimensijos veikia integracijos patirtis, naratyvus ir pačią sąveiką tarp integracijos politikos veikėjų ir dalyvių. Žvelgiant į tyrimo lauką (Pabėgėlių priėmimo centrą, NVO vykdančios veiklas Integracijos centruose) atsiskleidžia šios interakcijos ribotumas, fragmentiškumas, socialinės įtraukties nebuvimas. Norint ištirti šią sąveiką taip pat aiškėn iškyla tam tikros kliūtys, tokios kaip institucijų uždarumas, nepasitikėjimas „išoriniais žmonėmis“, tyrėjais. Bendraujant su moterimis musulmonėmis kliūtis tampa kalbos barjeras, baimė ir nepasitikėjimas.

¹ Lietuvos socialinių tyrimų centro etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2019 m. rezultatai. Etninių tyrimų institutas. Interaktyvus. Prieiga per: < http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklausa-rezultatai_2019.pdf >

Ar musulmonai lietuviams yra „tautos velniai?“

GINTARĖ SEREIKAITĖ MOTIEJŪNĖ

Pirmiausia pristatysiu, S. Cohen moralinės panikos teoriją, nagrinėjančią visuomenės reakcijas į nusikaltimus. Pristatysiu pagrindines fazes moralinei panikai išsivystyti visuomenėje, pagrindinius panikos kėlėjus ir įtakojančius veiksnius.

Toliau pristatysiu atlikto tyrimo metodologiją – 4 fokus grupės interviu, 6 individualūs interviu su musulmonais Lietuvoje, laisvojo sąrašo metodas.

Galiausiai pristatysiu svarbiausius apibendrintus požiūrius su pavyzdžiais, kurie patvirtina arba paneigia išsikeltą klausimą – kaip lietuviai mato musulmonus, ir kiek terorizmo diskursas visuomenėje turi įtakos nuomonės formavime.

Tyrimė atsiskleidė, kad lietuviai vertina musulmonus ir Artimųjų Rytų gyventojus per itin dichotomišką pasaulėvaizdį. Pagrindiniai išryškėję socialinės diferenciacijos aspektai, formuojantys atskirtį tarp „mūsų“ ir „kitų“: kultūriniai – Vakarų ir Artimųjų Rytų kultūros; vertybiniai; moraliniai; politiniai; religiniai; ekspansiniai.

Pažymėtina, kad beveik visų skirčių atžvilgiu dominuoja „mūsų“ kaip „teisingesnių“ ir „kitų“ kaip deviantinės grupės įvaizdžio formavimas. Terorizmas šiuo atveju lieka tik kaip įrankis savo tikslams pasiekti – parodyti savo moralines, vertybines, politines ir kt. normas esant geresnes, teisingesnes bei visuotinai priimtinas lyginant su „kitų“ grupės normomis, tačiau nėra šių skirtubių priežastis.

Lietuvos partizanų laidotuvės 1944-2020 m.

ŽILVINAS MONTVYDAS

Lietuvos partizaninio karo su Sovietų Sąjunga metu okupacinė kariuomenė ir kitos represinės struktūros (NKGB, MVD, MGB, KGB) plačiai naudojo priemones, karinėje terminologijoje vadinamas *psichologinių operacijų* pavadinimu. Viena iš jų – viešas žuvusių partizanų palaikų niekinimas ir slėpimas, siekiant įbauginti kovotojus, jų rėmėjus bei išprovokuoti gyventojus atskleisti savo ryšius su pogrindžiu.

Nepaisant galimų pavojų, gyventojai žuvusius kovotojus visomis išgalėmis stengtėsi pagerbti ir deramai palaidoti. Tikri ar simboliniai, tačiau nebylūs partizanų kapai slepia šimtus istorijų apie sėkmingus ir nesėkmingus bandymus „pavogti“, iškasti, ar kitokiais būdais atgauti kovotojų palaikus. Slaptos partizanų laidotuvės, dvigubi karstai, slapti kapai kapinėse ir sodybų gėlynėliuose yra svarbus ir iki šiol netyrinėtas reiškinys.

Atgimimo laikotarpiu ir pirmaisiais nepriklausomybės metais nužudytų ir represuotų asmenų artimieji ir laisvės kovų dalyviai ėmė skelbti prisiminimus, ieškoti sovietinio teroro aukų palaikų. Prasidėjo ekspedicijos į Sibirą, žmonės į Lietuvą masiškai gabeno ten mirusių artimųjų palaikus. Tuo pat metu Lietuvoje didelio dėmesio sulaukė partizanų palaikų užkasimo vietos – per visą šalį nuvilnijo intensyvių, tačiau neprofesionalių paieškų banga. Žuvusių partizanų giminės ir bendražygiai ieškojo ir į kapines perkėlė šimtus palaikų. Paieškos dažnai buvo sėkmingos, tačiau profesionalumo stoka, įstatymų bazės nebuvimas arba jos ignoravimas lėmė, kad daugelis šių paieškų yra itin prastai dokumentuotos. Šis masinis, visoje šalyje išplitęs reiškinys iki šiol nesulaukė platesnio tyrinėtojų dėmesio – užkasimo vietos, su keliomis išimtimis, tebėra beveik nepažintos, jose vykusių paieškų rezultatai – pamiršti. Tyrimo objektas – Lietuvos partizanų palaikų perkėlimo reiškinys, užkasimo vietos ir su jomis susiję partizanų kapai.

Nepriklausomos Lietuvos kartos pasakojimas apie partizaninį karą

GRETA PASKOČIUMAITĖ

1944–1953 metais vykusio partizaninio karo historiografijai būdinga į kovų dalyvių pasakojimus žvelgti kaip į galinčius reikšmingais faktais papildyti rašytinius šaltinius. Represuotųjų asmenų psichinę sveikatą tyrinėjantys mokslininkai pastebi, kad pasakojimai taip pat yra svarbi politinių traumų gijimo proceso dalis. Per pasakojimus vėlesnėms kartoms dalinai perduodama įgyta trauminė patirtis, o kartu – vertybinis santykis su laisvės kovomis. Sovietinės okupacijos metais represuotų asmenų atmintis buvo užgniaužta, todėl tik kardinaliai pakitus politinei situacijai apie tai buvo prabilta šeimose bei viešumoje. Kartu su valstybingumo idėjos atgimimu XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjo ligi šiol nenutrūkstantis pokario kovų įamžinimo procesas, kuriame daug dėmesio skiriama gyvajai atminčiai. Pastaraisiais metais sparčiai mažėjant laisvės kovų amžininkams, dažniau atsigręžiama į jų vaikų ir anūkų perimtą atmintį. Vis tik kiekvienoje kartoje santykis su partizaniniu karu yra unikalus, dėl ko varijuoja kartų atstovų polinkis įsitraukti į šeimos istorijos tyrimus ar įamžinimą. Pranešime siekiama aktualizuoti kone menkiausiai tiriamus nepriklausomoje Lietuvoje gimusių ir brendusių partizanų palikuonių

pasakojimus. Remiantis lauko tyrimo duomenimis, formuluojamos pirminės hipotezės tolimesniam tyrimui.

Jono Basanavičiaus trakiškosios lietuvių kilmės teorijos idėjų / vertybių analizė

VYTAUTAS BUDVYTIS

Šalies akademiniame diskurse dr. Jonas Basanavičius (1851–1927) yra gerai žinomas ir dėl savo visą gyvenimą plėtotos vadinamosios lietuvių kilmės iš senovės trakų teorijos, kurią pats labai vertino. Trakologija laikytina romantiškiausia ir ideologiškai labiausiai angažuota jo mokslinio palikimo dalimi, kurią, kaip didžiausią Basanavičiaus romantinės pasaulėjautos ir mąstysenos atspindį, reiktų vertinti dvejopai: aiškiai matyti jo paklydimus bei, svarbiausia, stengtis įvertinti joje sukaupą reikšmingą medžiagą bei pareikštų idėjų santykį su savo laiku ir dabartimi.

Žvelgiant į lietuvių kilmės iš senovės trakų hipotezę kaip į mitinį vaizdinį – tampantį svarbiausia Basanavičiaus mokslinė idėja – keliama prielaida, kad būtent (kalba?) kultūra, ir ypač kultūros nepertraukiamumas ir tęstinumas dabarčiai bei ateičiai, Basanavičiaus trakologijoje pasirodo kaip esminė idėjinė vertybė. Formuluojami klausimai: kodėl būtent kultūra Basanavičiui yra svarbiausia? Kokie pagal Basanavičių yra tie senovės trakai, kokios jų dorybės, bruožai? Ir ką vaizduojami trakų būdo bruožai pasako (atspindi) apie paties Basanavičiaus asmenines vertybes?

Siekiant atsakyti į šios prielaidos klausimus orientuojamasi ne tiek į pačias aptariamąs problemas studijas, o labiau į pačią trakų idėją kaip tokią, kur be pačių trakologijos tekstų taip pat labai svarbi yra ir paties Basanavičiaus gyvenimo istorija, atsispindinti jo autobiografijose.

Tyrimo chronologija apsibrėžiama iki „Aušros“ leidimo pabaigos, t. y. iki 1885–1886 m.

Praeities nėra: laiko samprata pasakojamų vietų fenomenologijoje

ANDRIUS KANIAVA

Pasakojamos vietos – tai terminas, mano disertacijoje atsiradęs iš senųjų šventviečių tyrimų kritikos bei inspiruotas naujų kelių, kuriuos atvėrė fenomenologinė perspektyva. Tai kur kas platesnis terminas, išeinantis už senosios baltų religijos ribų. Pasakojama vieta gali būti tiek Alkos kalnas, tiek miesto aikštė ar daugiabučių kiemas. Vadovaujantis fenomenologine prieiga, atsiranda galimybė trumpam atidėti į šalį archeologinius duomenis, istorines ar religines prielaidas ir pažvelgti į vietą kaip į gyvenamojo pasaulio dalį. Disertacija, prasidėjusi nuo senųjų šventviečių tyrimų, išsiplėtė į bendrą žmogaus santykį su vieta. Santykį, kuris pasireiškia per atskirus atvejus, tiek folklorinius, tiek ir literatūrinius ar paprasčiausiai asmeninius pasakojimus.

Simpoziumo metu norėčiau pristatyti vieną iš būsimos disertacijos klausimų: kaip laiko suvokimas bei istorija/mitologija įtakoja vietos prasmę? Ir kas nutinka kai suprantame, kad praeities nėra. Pabandysime suskliausti tam tikras prielaidas apie mūsų laiko suvokimą, istorijos vertinimą bei kitus dalykus ir pažvelgti kokias galimybes (o kartu ir rizikas) tai atveria.

Sakralinės geografijos pagrindinių sąvokų samprata

LUKAS DVILEVIČIUS

Sakralinių objektų, vietų, erdvių sampratą apibūdinančių terminų įvairovė yra gana didelė, nevienareikšmė. Ko gero visas šventybės apraiškas geriausiai apibendrina hierofanijos (angl. hierophany) terminas (iš graikų k. – „šventas“, „atgimstantis, nešantis šviesą“), kurį pasiūlė M. Eliade savo veikale „The Sacred and the Profane: The Nature of Religion“ (1957, p. 21). Hierofanija gali būti bet koks realus objektas – medis (pvz., Mingėlos ąžuolas), dangus, akmuo (pvz., Akmenės, Geidžių akmuo), ugnis, saulė, gyvūnai, gamtos reiškiniai, gamtos ir žmogaus (ypač – praeityje) sukurti objektai ir kt. (pvz., Šmitos versmė, Šatrijos piliakalnis, Birutės kalnas Palangoje, Žemaičių alkas, Baltų mitologijos parkas ir kt.). Ji gali būti pati elementariausia, kai šventybė pasireiškia kokiame nors daikte, ir sudėtinga, kai siejama su statiniais, jų kompleksais (pvz., Marijos apreiškimo koplyčios ir bažnyčios kompleksas Šiluvoje), apima didesnes sakralines erdves (pvz., Saulės mūšio vieta), teritorijas ar kraštovaizdžio kompleksus (Eliade, 1997). Tačiau svarbu suvokti, kad sakralinis objektas, vieta, erdvė (teritorija), kompleksas ar kraštovaizdis, nors juos ir galima apjungti hierofanijos sąvoka, nėra tas pats.

Todėl pačią hierofanijos sampratą, detaliosi analizuojant sakralių objektų, vietų ir erdvių hierarchinę struktūrą, jų nevienodą sakralumo lygmenį (galima skirti šventas, garbinamas ir tik gerbiamas erdves, vietas, objektus) būtina patikslinti, išryškinant itin plačią jos aprėptį, kartu detalizuojant įvairiausių hierofanijų geografinius bei sakralumo lygmenis.

Savaime suprantamo elgesio visuomenėje ribos: dovanų teikimo klausimas

RŪTA LATINYTĖ

Dovanų dovanojimas yra tarpasmeninis veiksmas, kuriantis, palaikantis ir keičiantis santykius. Nepaisant visuomenėje tarsi nusistovėjusių dovanojimo papročių taisyklių, jos kinta, o šis pokytis tarp reikšmės opozicijų „sena“ ir „nauja“, „įprasta“ ir „originalu“ ar „priimtina“ ir „neleistina“ atsiskleidžia individualių patirčių metu. Vienais atvejais veiksmą patiriančiam žmogui prieštaravimas papročių lūkesčiams gali sukelti nerimo jausmą arba net tarpasmeninę įtampą, kitais – tai tampa proga kūrybai, nuostabai, staigmenai.

Dovanojimo patirtyse tokio nusistovėjusių taisyklių perkūrimo yra išties nemažai, todėl kviečiu pažvelgti kiek giliau į pačią savaime suprantamo elgesio (angl. taken for granted) sampratą, jos ribas, kaip tai įvardijama įvairiuose visuomenės tyrimuose – nuo teisės iki kultūros antropologijos.

Greta atsiduria ir „sveiko proto“ sąvoka, dažniausiai paremta žmogaus asmenine patirtimi bei nuostatomis ir pritaikoma asmens bei jį supančios tam tikros bendraminčių bendruomenės ribose. Paklusimas papročių taisyklėms bei jų reikalavimams kaip tik ir laviruoja tarp savaime (tai yra „sveiku protu“) suprantamo tinkamo elgesio įsivaizdavimo ir prieštaravimo jam.

Apžvelgsiu kelis dovanų patirtyse pastebimus tokio konflikto arba staigmenos atvejus. Toks tarpusavio sutarimas arba bežodis supratimas kartu padeda atpažinti ar bent bandyti apčiuopti žmogų supančios artimos ir svetimos aplinkos ribas, o taip pat – visuomenės požiūrio kaitą, kai naujoviškas elgesys tampa įprastas jau platesniam ratui, išeinančiam už asmeninių ryšių ribų.

Kas yra folkloras, Kas yra užsiimti folkloru? Kokybinių apklausų duomenų analizė

VARSA LIUTKUTĖ-ZAKARIENĖ

Terminai folkloras ir tradicija turi netrumpą istoriją. Lietuvoje folkloro sąjūdis pritaikė tuos terminus savo reikmėms. Pranešime aptariamos tiek folkloro judėjimo dalyvių, tiek kaimo žmonių, iš kurių buvo užrašoma tautosaka šių terminų interpretacijos, bandoma rasti atsakymus į klausimus, ką talpina apklaustųjų manymu šis terminas, kokios tokių pasirinkimų priežastys.

Paukščiai lietuvių frazeologijoje ir etninėje kultūroje: tiriamosios medžiagos rinkimas ir sisteminimas

DIANA PLACHOVIČIŪTĖ

Pagrindinis šio pranešimo tikslas yra pristatyti surinktą tiriamąją medžiagą. Surinkti 1467 lietuvių kalbos frazeologizmai su paukščių pavadinimais. Frazeologizmais šiame tyrime laikomi iš atminties atkuriami, pastovios leksinės ir gramatinės sudėties, vientisos reikšmės žodžių junginiai, tarp jų ir tradiciniai palyginimai. Frazeologizmai rinkti iš svarbiausių lietuvių kalbos frazeologijos šaltinių: Frazeologijos žodyno“ (2001), „Palyginimų žodyno“ (2014) ir „Lietuvių kalbos žodyno“ I–XX t. (1941–2002). Surinkti frazeologizmai suklasifikuoti į reikšmines grupes.

Taip pat sukaupta etninės kultūros medžiaga apie paukščius: mįslės, patarlės, tikėjimai, burtai, oro spėjimai, garsų pamėgdžiojimai, žaidimai, dainos, pasakos, sakmės. Medžiaga rinkta iš Jono Basanavičiaus tautosakos rinkinių I–XII t. (1993–2004), Lietuvių tautosakos I–V t. (1962–1968), Lietuvių liaudies dainyno I ir XV t. (1980, 2000), Šiaurės Lietuvoje užrašytų sakmių ir pasakų

(1974, 1975, 1985), Baltų religijos ir mitologijos šaltinių I–IV t. (1996–2005), „Lietuvių kalbos žodyno“ I–XX t. (1941–2002), Patarlių ir priežodžių elektroninio sąvado ir Lietuvių patarlių ir priežodžių I–III t. (2000–2019), skaitmeninių liaudies tikėjimų ir mįslių kartotekų.

Raganavimas Lietuvoje – liaudies kultūros demonizavimas?

AURIMAS BAČIULIS

Pranešimo tikslas iš naujo pažvelgti į kiek primirštas teorines prieigas, kurios bandė paaiškinti raganavimo fenomeno kilmę bei genezę. Fenomeno, kuris kadaise egzistavo visuomenėje (ne tik Lietuvoje, tačiau ir visame vakarų pasaulyje). Lietuvoje šis procesas savo piką pasiekė XVI – XVIII a. Su raganavimu susiję vaizdiniai buvo įsišakniję visoje visuomenėje, pradedant bajorais, dvasininkais ir baigiant paprastais žemdirbiais ar miestiečiais. Moksliniame diskurse teorinei šio fenomeno prieigai skiriama daug dėmesio. Mokslininkai įvairiai interpretuoja paties proceso prigimtį ir kilmę: vieni mano jog tai yra socialinių santykių / įtampų suformuotas vaizdinys, kiti tai mato kaip logišką religinių ir mitologinių vaizdinių genezę, egzistuoja nuomonių, jog tai buvo senųjų religijų reliktas. Lietuviškajame akademiname diskurse mokslininkai kurie tyrė raganavimo fenomeną išsamiau ir nuosekliau, tokie kaip Jurgis Jurginis ar Jonas Balys pateikė savo vertinimus: Jurgis Jurginis manė, jog tai yra proto aptemimas bei raganavimą, kaip fenomeną, matė kaip krikščioniškosios bažnyčios konstrukta. Jonas Balys pasižymėjo ganėtinai originaliu požiūriu bei teigė, jog daugelis vaizdinių buvo susiję su psichotropinių medžiagų naudojimu. Šiuolaikiniame moksliniame kontekste šios dvi prieigos nevertinamos rimtai ir akademinio požiūriu yra diskredituotos. Tokios pozicijos laikėsi ir šio pranešimo autorius, tačiau ar tikrai šios teorinės prieigos akademiškai nėra validžios ir negeba atlaikyti kritikos? Pranešime pabandysime iš naujo peržvelgti kiek primirštas ir atmetas akademines prieigas, kurios bando pagrįsti šį sudėtingą ir daugiasluoksnį fenomeną. Ar tikrai gana tiesmuki pareiškimai, jog raganavimas yra agresyviai atneštas ir primestas fenomenas yra be pagrindo? Ar nėra tai liaudies kultūros prievartinė transformacija, kuri kasdienybę nustūmė į demoniškus paribius?